

«الگوی مطلوب آموزش رسمی قرآن دوره ابتدایی ایران» بر اساس اسناد بالادستی و نظرات کارشناسان ارشد این حوزه

کلمه مهدی علم‌خواه / دکترای فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک

علیرضا فقیهی / استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک

دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۱۵ - پذیرش: ۱۳۹۹/۰۹/۱۸

a-faghihi@iau-arak.ac.ir

چکیده

آموزش قرآن وظیفه و دغدغه‌ای است که همواره مدنظر نظام اسلامی، مسئولان و اساتید قرآن و محققان حوزه تربیتی و اولیای دلسوز کودکان است و در این خصوص، با اینکه فعالیت‌های خوبی انجام شده، ولی مطابق تحقیقات میدانی هنوز مشکلات عدیده‌ای به چشم می‌خورد؛ این تحقیق به منظور ارائه «الگوی مطلوب در آموزش رسمی قرآن دوره ابتدایی ایران» صورت گرفته است. روش تحقیق در این مطالعه، روش کیفی بوده و جامعه نمونه شامل تمام اسناد بالادستی و متخصصان کشوری آموزش قرآن ابتدایی است. روش نمونه‌گیری در این تحقیق، روش هدفمند بوده و انتخاب افراد نمونه، تا به حد اشباع نظری ادامه یافته است. در روش گردآوری داده‌ها نیز متناسب با پرسش‌های پژوهشی، از ابزارهای متنوع و مختلفی استفاده شده است. نتایج این تحقیق بدین شرح است: ۱. عناصر آموزش مطلوب قرآن دوره ابتدایی عبارت‌اند از: اهداف، محتوا، معلم، نهادهای دیگر، نظام ارزشیابی، شیوه‌های تدریس، مدیریت امور قرآنی جامعه، وسایل و رسانه‌های آموزشی و رسم‌الخط، قرآن‌آموز، فضای معنوی - فیزیکی و زمان متناسب تدریس؛ ۲. در کنار کمیت‌های آموزشی، یعنی عناصر آموزشی، رعایت کیفیت، یعنی ویژگی‌های هر یک از عناصر آموزشی هم لازم است؛ ۳. ارائه الگوی مطلوب در زمینه آموزش رسمی قرآن دوره ابتدایی در ایران.

کلیدواژه‌ها: الگوی مطلوب، آموزش رسمی قرآن کریم، دوره ابتدایی، اسناد بالادستی، کارشناسان ارشد.

منظور از آموزش قرآن، آموزش قرائت صرف نیست؛ بلکه منظور آموزش همهٔ ابعاد قرآن، اعم از قرائت، حفظ، مفاهیم، تدبر و عمل است. اگرچه در اهداف مصوب و ملی آموزش قرآن دورهٔ ابتدایی، بر بحث روخوانی و روان‌خوانی و قرائت تأکید بیشتری شده است (تمام اسناد بالادستی).

متأسفانه طی سال‌های متمادی، به دلایل مختلف و از جمله فقدان یک برنامه‌ریزی صحیح و جامع، نقش آموزش قرآن در آموزش و پرورش فردی و اجتماعی نادیده گرفته شده که نتیجه‌اش بیگانگی دانش‌آموزان با مسائل و نیازهای دینی در عرصه زندگی بوده است (انوشه‌پور، ۱۳۸۱). همچنین رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با معلمان در روز معلم سال ۱۳۸۵، از وضعیت آموزش قرآن و جایگاه آن در آموزش و پرورش گلایه کردند و فرمودند: «قرآن حقیقتاً در آموزش و پرورش مهجور است؛ انتظار این بود که پس از پیروزی انقلاب اسلامی، کار کارستانی در این زمینه صورت پذیرد. کارهایی هم شده است؛ اما قرآن باید در آموزش و پرورش نهادینه شود. جای قرآن در آموزش و پرورش خالی است. ما در این زمینه نیازمند تحول اساسی هستیم» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۵). نکته جالب اینکه خود وزارت آموزش و پرورش در کتاب *مبانی و روش آموزش قرآن دورهٔ ابتدایی*، به طور مفصل به بیان کاستی‌ها، ابهامات و ضرورت‌ها (که نشان از وجود ضعف در عمل و اجراست) پرداخته است: کاستی در حوزه اهداف (نداشتن سرانجام روشن، و عدم جامعیت اهداف آموزش قرآن)؛ کاستی در روش‌های آموزش؛ ضرورت تربیت نیروی انسانی کارآمد؛ ابهام در اهداف آموزش قرآن ابتدایی؛ ابهام در روش‌های ارزشیابی درس قرآن؛ وجود نگاه فوق‌برنامه به درس قرآن؛ ضرورت نظارت بر اجرای کامل برنامه آموزش قرآن؛ ضرورت استفاده از رسانه‌ها و مواد آموزشی؛ ضرورت استفاده از قرآن کامل؛ و بالاخره، استفاده از رسم الخط مناسب در آموزش قرآن (گروه نویسندگان، ۱۳۹۱، ص ۱۱). در نهایت به دلیل سابقه سی‌ساله محقق در مسائل آموزشی قرآن و مشاهده مشکلات و کم‌لطفی‌های مختلف نسبت به این آموزش، و به‌نوعی توفیق الهی برای خدمت به آستان مقدس قرآن و توصیه اساتید دانشگاه، تصمیم به انجام این تحقیق گرفته شد.

با عنایت به نکات و مشکلات بیان‌شده، در این پژوهش تلاش شده که به مطالعه و تحلیل هریک از موارد یادشده در آموزش پرداخته شود و در نهایت، وضعیت مطلوب آموزش قرآن دوره ابتدایی بررسی و در پایان، الگویی برای رسیدن از وضعیت فعلی به وضعیت آرمانی و مطلوب ارائه شود. پس به‌طور خلاصه و با توجه به مسائل بیان‌شده در بالا، این تحقیق به‌دنبال پاسخ‌گویی به این سؤالات فرعی و اصلی است؛

۱. غایت آموزش قرآن رسمی در دوره ابتدایی چیست؟

۲. براساس غایت فوق، عناصر و ویژگی‌های عناصر آموزش قرآن رسمی در دوره ابتدایی کدام‌اند؟

۳. براساس عناصر و ویژگی‌های به‌دست‌آمده، الگوی مطلوب آموزش قرآن در دوره ابتدایی چگونه باید باشد؟

روش تحقیق

روش تحقیق در این مطالعه، کیفی است؛ بدین گونه که برای به تصویر کشیدن سطح مطلوب آموزش قرآن، از تحلیل اسناد بالادستی، نتایج تحقیقات مرتبط و متن مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان در زمینه آموزش دوره ابتدایی قرآن بهره گرفته شده است. در این مرحله، عناصر آموزش قرآن و سطح مطلوب آنها تعیین گشته است. به منظور ارائه الگوی مطلوب، از روش تحلیلی - استنباطی استفاده شده و عناصر و ویژگی‌های عناصر الگوی آموزش قرآن استخراج و تدوین گردیده است و برای اعتبارسنجی الگوی پیشنهادی، روش توصیفی - پیمایشی به کار رفته و از طریق پرسش‌نامه، اعتبار الگوی موردنظر سنجیده شده است. جامعه آماری در این زمینه، کل تحقیقات مرتبط، و نمونه‌گیری از آنها نمونه‌گیری در دسترس بوده است. سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، منشور توسعه فرهنگ قرآنی کشور، چشم‌انداز برنامه درسی ملی، شورای عالی آموزش و پرورش (مصوبه جلسه ۶۴۷)، مصوبات شورای توسعه فرهنگ قرآنی کشور. جامعه آماری برای تأیید اعتبار الگوی ارائه شده، ده نفر از نخبگان و کارشناسان ارشد این حوزه در سطح کشور بوده‌اند. متناسب با پرسش‌های پژوهشی، از ابزارهای متنوع و مختلف تحقیق، مثل فیش برداری، مصاحبه و پرسش‌نامه استفاده شده است. به منظور دستیابی به اعتبار لازم در الگوی شناسایی شده آموزش قرآن دوره ابتدایی، دو روش به کار رفته که در منابع موجود، تحت عناوین اعتبار درون‌گروهی و برون‌گروهی نامیده شده‌اند. با انتخاب پنج نفر از اساتید کشوری آموزش قرآن دوره ابتدایی (معلم نمونه قرآن دوره ابتدایی کشور) و پنج نفر از مؤلفان با سابقه کتاب قرآن درسی ابتدایی، که هر دو دسته از مشارکت‌کنندگان در فرایند تحقیق بودند، الگوی موردنظر ارزیابی شد. کسب ضریب مطلوب آلفا کرونباخ با ضریب ۸۵ از این اعتباریابی، دال بر تأیید آن بود. بدین ترتیب، عملیات اعتباریابی الگوی آموزش قرآن دوره ابتدایی انجام گرفت.

بحث و تحلیل

در مرحله اول، باید غایت آموزش مطلوب قرآن ابتدایی معلوم شود تا براساس آن، عناصر و شاخص‌های آموزش مطلوب استخراج شود و از جمع نکات و نظرات کارشناسان به الگوی مطلوب رسید. برای دستیابی به چرایی و هدف نهایی آموزش قرآن، از منابع زیر کمک گرفته شده است: تحلیل اسناد بالادستی نظام تعلیم و تربیت ایران و تحقیقات مرتبط؛ و مصاحبه با کارشناسان ارشد و معلمان مجرب ممتاز.

اسناد بالادستی (اشارات مستقیم به آموزش‌های قرآنی و ابعاد آن)

سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری

در بند ۴-۴ این سیاست‌ها آمده است: «توسعه فرهنگ و معارف اسلامی و یادگیری قرآن (روخوانی، روان‌خوانی و مفاهیم) و تقویت انس دانش‌آموزان با قرآن و سیره پیامبر اکرم ﷺ و اهل بیت علیهم‌السلام و گسترش فرهنگ اقامه نماز» (khmenei.ir).

در اینجا، اولاً یادگیری قرآن به سه معنا تعبیر شده است: روخوانی؛ روان‌خوانی و مفاهیم؛ ثانیاً، یادگیری قرآن، تقویت انس با قرآن و سیره پیامبر ﷺ و اهل بیت ﷺ و گسترش فرهنگ اقامه نماز دانش‌آموزان، در راستا و هم‌عرض توسعه فرهنگ و معارف اسلامی آحاد مردم و ملت ایران بیان شده است؛ یعنی همان‌طور که برای آحاد مردم، توسعه فرهنگ و معارف اسلامی بسیار مهم است، به همین اندازه برای دانش‌آموزان، اولاً یادگیری قرآن (شامل روخوانی، روان‌خوانی و مفاهیم)، ثانیاً تقویت انس با قرآن، سیره پیامبر و اهل بیت ﷺ و گسترش فرهنگ اقامه نماز، بسیار مهم و اساسی است.

بیانات مقام معظم رهبری در مورد آموزش قرآن کریم

– شما جوانید؛ انقلابی هستید و محیط، محیط قرآنی است. همه عوامل آماده‌اند؛ معطلی ندارید؛ بنابراین متوقف نشوید؛ پیش بروید. صورت راه، معنا راه، لحن راه، هنر خوب خواندن را – که آن غیر از اینها چیز جداگانه‌ای است – فرابگیرید.

– تجوید را به‌عنوان یک وسیله برای خوش‌آهنگ خواندن کلام خدا تلقی کنید و یکی از مهم‌ترین هنرهای قاریان این است که کلمات را با تجوید می‌خوانند.

– آموزش قرآن را باید از تلاوت ترتیل شروع کرد و تا تدبر و معرفت پیش رفت. تلاوت قرآن مقدمه‌ای برای انس و فهم این کتاب آسمانی است.

– می‌دانیم که تلاوت، ترتیل و حفظ قرآن در صدر اسلام، به‌عنوان وظایفی ارزشمند، معمول بوده است، امروز وظیفه ماست که این ارزش‌ها را زنده کنیم.

– آهنگ‌های قرآن، یک هنر اسلامی و یک موسیقی کامل است.

– در کشوری که براساس اسلام اداره می‌شود، همه مردم باید قادر به خواندن درست قرآن کریم باشند.

– یکی از چیزهایی که می‌تواند تدبر در قرآن را به ما ارزانی بدارد، حفظ قرآن است (khmenei.ir).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، فرمایش‌های فوق، بیشتر در خصوص اهمیت و توجه به همه ابعاد فرهنگ ظاهری انس با قرآن مثل تجوید، قرائت، صوت و لحن، حفظ، مفاهیم و تدبر، آن‌هم به‌عنوان یک وظیفه عمومی است؛ و از سوی دیگر، در یکی از بیانات، به‌ترتیب آموزش قرآن، یعنی ابتدا قرائت ترتیل و سپس حفظ و بعد تدبر، اشاره شده است (بند سوم بالا). قابل ذکر است که پیش‌نیاز ترتیل‌خوانی، تجوید است و پیش‌نیاز تجوید هم روخوانی و روان‌خوانی است.

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

در قسمتی از راهکار ۱-۳ سند بیان شده است: «توسعه فرهنگ و سواد قرآنی، با اصلاح برنامه‌ها و توانمندسازی معلمان در راستای تقویت روخوانی و روان‌خوانی دوره ابتدایی، آشنایی با مفاهیم کلیدی قرآن در دوره متوسطه اول و آموزش معارف قرآنی در دوره متوسطه دوم، براساس منشور توسعه فرهنگ قرآنی» (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۱). در این راهکار، به دو مقوله فرهنگ و سواد قرآنی اشاره شده است. منظور از «فرهنگ»، آثار علمی و ادبی یک قوم یا ملت است (عمید، ۱۳۸۸، ص ۷۹۵) و منظور از «فرهنگ

قرآنی» مطابق معنای فوق این است که آثار علمی و ادبی و رفتارها و زندگی اعضای یک جامعه یا کشور، مطابق دستورات و خواسته‌های قرآن کریم باشد؛ و منظور از «سواد قرآنی»، توانایی خواندن، درک معنای عبارات و تدبیر در آیات قرآن کریم است (گروه نویسندگان، ۱۳۹۱، ص ۱۹).

بر همگان روشن است که میزانی از فرهنگ و سواد قرآنی در کشور وجود دارد و نیز میزان این فرهنگ و سواد قرآنی، مطلوب جامعه نیست و باید ارتقا یابد و در برخی موارد نیز شیوه‌های جاری مربوطه اصلاح شوند و قطعاً مهم‌ترین جای این ارتقا، در آموزش‌های ابتدایی است؛ و باز قطعاً این ارتقا صورت نخواهد گرفت، مگر اینکه متولیان و عوامل این ارتقا یعنی معلمان، خود ارتقا یابند و توانمند شوند؛ اگرچه خود دانش‌آموزان و شرایط دیگر هم باید هماهنگ باشند و همکاری کنند؛ و چنان‌که در اهداف آموزش قرآن دوره ابتدایی هم بیان شده است که بخشی از این سواد و فرهنگ قرآنی، یعنی روخوانی و روان‌خوانی آیات قرآن کریم، مدنظر آموزش‌های قرآنی دوره ابتدایی است. پس به‌طور خلاصه، روخوانی و روان‌خوانی قرآن، در دانش‌آموزان دوره ابتدایی با تقویت معلمان و اصلاح شیوه‌های آموزش فعلی، به‌منظور ارتقای فرهنگ و سواد قرآنی آینده جامعه، مدنظر این راهکار است و چون این تحقیق، درباره آموزش قرآن در دوره ابتدایی بوده است، لذا در خصوص انتهای راهکار - که در مورد قرآن دوره اول و دوم متوسطه است - تحلیل ادامه داده نشده است.

چشم‌انداز برنامه درسی ملی

در قسمتی از بند ۲ بیانیه ۲۸-۸ آمده است: «توانایی خواندن همراه با درک معنا، تدبیر در قرآن و انس با آن، سبب ورود هر فرد مسلمان به دریای معارف اسلامی است. یادگیری زبان عربی به‌عنوان زبان قرآن، سبب می‌شود که فرد بتواند به‌طور مستقیم با کتاب الهی ارتباط برقرار کند؛ آن را بفهمد و از رهنمودهای آن بهره‌بردارد» (چشم‌انداز برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱). در این بیانیه به توانایی خواندن همراه با درک معنا، تدبیر در قرآن و انس با آن، به‌عنوان مقدمه و وسیله ورود هر فرد مسلمان به دریای معارف اسلامی و برقراری ارتباط با خداوند اشاره شده و در این راه از زبان عربی به‌عنوان راه مستقیم برای رسیدن به این هدف عالی یاد شده است. پرواضح است که منظور از «توانایی خواندن قرآن»، همان روخوانی و روان‌خوانی مصطلح است.

الف) حوزه قلمرو چشم‌انداز برنامه درسی ملی

الف. توانایی خواندن صحیح و روان قرآن کریم؛

ب) توانایی درک معنای عبارات ساده و پرکاربرد قرآن کریم؛

ج) توانایی نسبی تدبیر در آیات قرآن کریم، به‌منظور درک ساده و اولیه دقایق و ظرایف مفاهیم آیات، بدون آموزش تخصصی علوم قرآنی؛

د) انس مستمر و دائمی با قرآن کریم، به‌نحوی که دانش‌آموزان اهل خواندن و تفکر در قرآن باشند و این امر را لازمه تربیت دینی و اعتلای هویت الهی خویش بدانند.

در این حوزه هم به‌نوعی به مطالب و عناوین مورد قبلی اشاره شده است؛ منتها در چهار بخش مجزا و با برخی ملاحظات، که ذیلاً اشاره می‌شود:

۱. در بند ب، با عبارت «عبارات ساده و پرکاربرد قرآن کریم» با عنایت به سن خاص دانش‌آموزان، قدری تخفیف و تسهیل، منظور شده است.
۲. در بند ج، عبارات «توانایی نسبی»، «به‌منظور درک ساده و اولیه دقایق و ظرایف مفاهیم آیات، بدون آموزش تخصصی مفاهیم» نشانگر آسان‌گیری در یادگیری قرآن است.
۳. در بند د، به «انس مستمر و دائمی» با قرآن کریم و در نهایت، به اهداف عالی قرآن در زندگی - که همان تربیت دینی و اعتلای هویت الهی است - اشاره شده است.

ب) شایستگی‌های آموزش قرآن کریم از دیدگاه برنامه درسی ملی

آشنایی با زبان عربی و مشخصاً مهارت‌های چهارگانه زبانی، یعنی خواندن، گوش کردن، نوشتن و سخن گفتن در این حوزه، به میزانی است که دانش‌آموز را در درک معنای آیات قرآن کریم، کلام معصومان علیهم‌السلام و متون دینی و فرهنگ اسلامی کمک کند و در تقویت زبان فارسی او مؤثر باشد (چشم‌انداز برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱).

در اینجا از یادگیری زبان عربی با مهارت‌های چهارگانه آن، به‌منظور درک معنای آیات قرآن و متون دینی و اسلامی و حتی یادگیری بهتر ادبیات فارسی یاد شده است. در اینجا چند نکته جالب و قابل توجه به چشم می‌خورد:

۱. از آنجاکه قرآن به زبان عربی نازل شده است، برای یادگیری آن نیز می‌توان از مهارت‌های فوق، یعنی خواندن، گوش کردن، نوشتن و سخن گفتن، کمک گرفت؛ منتها نکته در این است که طبق تجربیات محققان و بسیاری از اساتید، ترتیب بهتر یادگیری، دست‌کم در یادگیری قرآن، این‌گونه است: ابتدا گوش کردن؛ سپس نوشتن؛ بعد خواندن و در نهایت، کاربرد؛ یعنی سخن گفتن صحیح به‌سبک قرآن.

۲. مهارت‌های فوق از زبان عربی را باید به اندازه‌ای آموخت که در اهداف قرآنی یعنی درک معنای آیات قرآن و معارف اسلامی و حتی زبان فارسی، تا حدی مسلط شویم.

۳. هرچه بیشتر به زبان عربی بها دهیم، در اهداف قرآنی، معارف اسلامی و حتی زبان فارسی، موفق‌تر می‌شویم.

۴. در قسمت دیگری از چشم‌انداز برنامه درسی ملی، آشکارا به هماهنگی دو درس عربی و قرآن اشاره شده است: «آموزش برنامه حوزه عربی و قرآن، باید با هماهنگی و مرتبط باهم صورت گیرد». (چشم‌انداز برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱).

جهت‌گیری کلی در سازمان‌دهی محتوا و آموزش حوزه‌های تربیت و یادگیری حکمت و معارف اسلامی و قرآن و عربی چنین است:

۱. دوره ابتدایی: تلفیق تفکر و معارف، قرآن و عربی؛

۲. دوره متوسطه اول: عربی حتی الامکان مجزا و تلفیق تفکر و معارف و قرآن؛

۳. دوره متوسطه دوم: مجزا.

چنان که ملاحظه می‌شود، ارتباط تنگاتنگی بین زبان عربی و قرآن و معارف اسلامی وجود دارد؛ منتها به منظور تسهیل یادگیری و توجه به مسائل روان‌شناسی تربیتی، تقسیم کاری در نحوه ارتباطات بین دروس فوق لحاظ شده است؛ اگرچه تقسیم‌بندی فوق، ارتباط چندانی با هدف این قسمت از تحقیق - که بررسی شاخص‌های مطلوب آموزش قرآن دوره ابتدایی است - ندارد و با توجه به واضح بودن مطالب، نیازی به تحلیل و جدول خاصی نیست.

منشور شورای توسعه فرهنگ قرآنی کشور

در بند ۶ از ماده اول آمده است: «توسعه مهارت‌های روان‌خوانی، صحیح‌خوانی و درک معنای آیات قرآن کریم، در میان اقشار مختلف جامعه، به‌ویژه کودکان و نوجوانان» (پایگاه اطلاع‌رسانی شورای عالی انقلاب فرهنگی، مصوبات ۱۳۸۸/۲/۲۲ شورای توسعه فرهنگ قرآنی کشور).

در این هدف، به‌طور ویژه به توسعه سه مهارت روان‌خوانی، صحیح‌خوانی و درک معنای آیات قرآن کریم کودکان و نوجوانان توجه شده است. «توسعه» مقوله‌ای است، هم کیفی و هم کمی؛ یعنی هم تعداد بیشتری با مهارت‌های یادشده آشنا شوند و هم همه افراد، از لحاظ کیفی، مهارت‌ها را بیش‌ازپیش یاد بگیرند. منظور از صحیح‌خوانی، توانایی درست خواندن یا همان روخوانی مصطلح کلمات قرآن است؛ و منظور از روان‌خوانی، بدون تپق و تکرار خواندن کلمات و جملات قرآنی، همراه با درک معنای آنها توسط کودکان و نوجوانانی است که غالباً دانش‌آموزان دوره ابتدایی‌اند.

مصوبه شورای توسعه فرهنگ قرآنی در مورد آموزش عمومی قرآن کریم

از اهداف آموزش عمومی قرآن، توانایی خواندن قرآن، درک معنا، توانایی و التزام در تدبر آیات قرآنی، حفظ قرآن، انس با قرآن، توانایی استفاده از قرآن، و تبعیت از قرآن و عترت است.

کتاب مبانی و روش آموزش قرآن کریم در دوره ابتدایی

بدیهی است که آموزش هر درسی، از اجزایی تشکیل شده است. ارکان آموزش قرآن دوره ابتدایی عبارت‌اند از: ۱. اهداف؛ ۲. محتوا (شامل دو بخش اصلی قرائت آیات، یعنی روخوانی، روان‌خوانی و زیباخوانی؛ و مفاهیم، یعنی درک معنا، پیام‌ها و داستان‌های قرآنی؛ ۳. رسانه‌های آموزشی و رسم‌الخط قرآن؛ ۴. معلم (شخصیت و تدریس او)؛ ۵. نقش نهادهای دیگر جامعه در آموزش‌های غیرمستقیم، ولی مهم قرآنی؛ ۶. ارزشیابی از آموزش‌ها (گروه نویسندگان، ۱۳۹۱).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، برای یک آموزش موفق و مطلوب قرآن در دوره ابتدایی، توجه و اجرای شش جزء، آن‌هم با کیفیتی که در کتاب فوق (مبانی آموزش قرآن دوره ابتدایی) آمده، لازم است و بی‌توجهی به هر کدام، آموزش را ناقص خواهد کرد. برای مثال، با اینکه داشتن اهداف مشخص، لازم است ولی کافی نیست. به عبارت دیگر، اگر بهترین اهداف را هم داشته باشیم، اما معلم مجرب نداشته باشیم یا محتوا مشخص نباشد یا رسانه آموزشی کافی نداشته باشیم یا برعکس آموزش ناقص خواهد بود. از آنجاکه اهداف مهم‌ترند، در اینجا نگاه ویژه و دوباره‌ای به آنها می‌شود:

اهداف کلی آموزش قرآن دوره ابتدایی (مصوبه جلسه ۶۷۷ شورای عالی آموزش و پرورش در ۸۱۱۳/۶/۷) عبارت است از:

۱. آشنایی با قرآن کریم که کلام الهی و کتاب آسمانی است؛
 ۲. تقویت انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن؛
 ۳. روخوانی قرآن به صورت شمرده و آرام از روی مصحف، با استفاده از رسم الخط آموزشی؛
 ۴. توانایی خواندن آیات کتاب درسی به صورت روان یا آهنگین؛
 ۵. آشنایی با قواعد ضروری روخوانی قرآن؛
 ۶. حفظ کردن برخی از سوره‌های کوتاه کتاب درسی؛
 ۷. آشنایی با برخی از داستان‌های قرآن کریم؛
 ۸. فراگیری معنای برخی از کلمات ساده و عبارات کوتاه قرآن؛
 ۹. تقویت علاقه به شنیدن، خواندن و فهم معنای آیات؛
 ۱۰. آشنایی با مفهوم برخی از پیام‌های قرآن؛
 ۱۱. شناسایی و تقویت استعدادها و دانش‌آموزان در گرایش‌های مختلف قرآن (پایگاه اطلاع‌رسانی وزارت آموزش و پرورش، مصوبه جلسه ۶۴۷ شورای عالی آموزش و پرورش).
- اگرچه مطابق اسناد بالادستی، مهم‌ترین اهداف آموزش قرآن در دوره ابتدایی، روخوانی، روان‌خوانی و مفاهیم آیات منتخب کاربردی است، اما برای ایجاد تنوع و جذابیت و تکامل بیشتر آموزش قرآن و نیز توجه به علاقه‌مندی و استعدادهای برتر تعداد زیادی از دانش‌آموزان، اهداف بیشتر و متنوع‌تری در این مقوله ذکر شده است؛ ضمن اینکه توجه به حیطه‌های سه‌گانه شناختی، عاطفی و کاربردی، و از طرفی، توجه به آموزش جامع قرآن - که از اهداف آموزشی مدنظر اسلام شمرده می‌شود - از دیگر نکات جالب و قابل توجه در اهداف یادشده است. در جداول ذیل، توجه اهداف یادشده به دو مطلب مهم، یعنی آموزش جامع قرآن و حیطه‌های سه‌گانه در آموزش قرآن دوره ابتدایی، مورد تحلیل و مذاقه قرار گرفته است.

جدول ۱. توجه به آموزش جامع قرآن در کتاب مبانی آموزش قرآن دوره ابتدایی

۱. روخوانی، قرائت و زیبایی‌خوانی: آشنایی با قواعد ضروری روخوانی، توانایی خواندن آیات کتاب درسی به‌صورت روان و آهنگین
۲. مفاهیم: آشنایی با قرآن به‌عنوان کلام الهی و آشنایی با برخی از داستان‌های قرآنی و مفهوم برخی از پیام‌های قرآنی
۳. انس، تدبر و سبک زندگی قرآنی: تقویت انس و علاقه به قرآن و یادگیری آن، شناسایی و تقویت دانش‌آموزان مستعد در گرایش‌های مختلف
۴. حفظ: حفظ برخی از سوره‌های کوتاه کتاب‌های درسی

قابل توجه اینکه، اگرچه آموزش جامع بسیار مهم است و در صدر اسلام و تا حدود دویست سال پیش، شیوه شایع آموزش قرآن کریم بوده (دولتی، ۱۳۹۸) و در اهداف کتاب *مبانی آموزش قرآن/بندایی*، موارد آن آمده است، اما طرز اجرای آموزش جامع، توامان و دارای ظرایف خاصی است؛ نه اینکه آنها را اصطلاحاً مجزا آموزش دهیم (دقت شود)؛ به عبارت دیگر، آموزش وقتی جامع است که هم‌زمان ابعاد مختلف مدنظر آموزش جامع، در یک آیه دیده، توجه و تدریس شوند؛ مثلاً در تدریس آیه «و بالوالدین احسانا» ابتدا به طرق مختلف، قرائت صحیح و زیبا کار شود؛ آن‌گاه مفاهیم و داستان‌های مرتبط با آیه بیان گردد؛ سپس نحوه کاربرد آیه در زندگی بررسی شود؛ آن‌گاه سعی در نهادینه شدن آن در عمل تلاش گردد و در نهایت، حفظ آیه کار شود (محقق بارها این شیوه را تدریس و تجربه کرده است).

جدول ۲. توجه به حیطه‌های سه‌گانه تربیتی در آموزش قرآن ابتدایی از دیدگاه کتاب مبانی آموزش قرآن

۱. حیطه شناختی: آشنایی با قرآن کریم به‌عنوان کلام الهی، آشنایی با قواعد ضروری روخوانی قرآن، آشنایی با برخی داستان‌های قرآن کریم، آشنایی با مفهوم برخی پیام‌های قرآنی
۲. حیطه عاطفی: تقویت انس و علاقه به قرآن و یادگیری آن، شناسایی و تقویت دانش‌آموزان مستعد در گرایش‌های مختلف آموزش قرآن
۳. حیطه کاربردی: توانایی خواندن آیات کتاب درسی به‌صورت روان و آهنگین، حفظ برخی سوره‌های کوتاه کتاب درسی

شورای عالی آموزش و پرورش

در بند ۱۴ ساحت اعتقادی مصوبه جلسه فوق، درباره هدف آموزش قرآن دوره ابتدایی آمده است: «قرآن را از رو می‌خواند و با برخی سوره‌ها آشنایی داشته و از حفظ می‌خواند» (پایگاه اطلاع‌رسانی وزارت آموزش و پرورش، مصوبه جلسه ۶۴۷ شورای عالی آموزش و پرورش).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، یکی از ابعاد مهم برای توجه به ساحت اعتقادی، توجه به ابعاد ظاهری قرآن، یعنی آشنایی با برخی سوره‌ها و حفظ آنها و روخوانی قرآن است که چون در غالب اسناد بالا به روخوانی عنایت شده، در اینجا تأکید مصوبه، بر آشنایی با برخی سوره‌ها و حفظ آنها، تقریباً نکته جدیدی است؛ البته می‌توان این نتیجه را هم گرفت که اولویت و هدف نهایی در دوره ابتدایی، روخوانی کل قرآن، سپس آشنایی با ساختار و مفهوم برخی سوره‌های منتخب است که این آشنایی و تکرار مفهوم، خود باعث علاقه و تسهیل حفظ سوره‌ها هم می‌گردد.

بنابراین، توالی مراحل آموزش قرآن ابتدایی براساس مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش چنین است: ۱. آموزش روخوانی کل قرآن؛ ۲. آشنایی با سوره‌های منتخب؛ ۳. حفظ سوره‌های منتخب.

خلاصه مطالب اسناد بالادستی در خصوص هدف کلی و غایت آموزش مطلوب قرآن کریم در دوره ابتدایی

پیش از بیان خلاصه‌ها، مجدداً لازم به توضیح است که در مورد روش تحلیل مصاحبه‌ها و اسناد بالادستی، شیوه کار تحلیل و تلخیص، براساس تعداد تکرار کلمات و اشتراکات پرتکرار بوده که تمام اسناد آن ثبت شده و موجود است.

- یادگیری قرآن (روخوانی، روان‌خوانی و مفاهیم) به‌علاوه تقویت انس با قرآن؛
- ارتقای روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم به‌منظور ارتقای فرهنگ و سواد قرآنی آینده جامعه؛
- توسعه مهارت‌های سه‌گانه روخوانی، روان‌خوانی و درک معنای آیات قرآن کریم؛
- ورود به دریای معرفت و ارتباط با خدا به‌وسیله توانایی خواندن، درک معنا و تدبر و انس با قرآن کریم؛
- توانایی صحیح و روان خواندن و درک عبارات ساده و پرکاربرد به‌منظور توانایی نسبی تدبر اولیه در برخی آیات، با هدف تربیت دینی و ارتقای هویت الهی؛

- کمک به درک معنای آیات قرآن، متون اسلامی و روایات معصومان علیهم‌السلام؛
- توجه و رسیدن به آموزش جامع قرآن کریم؛ یعنی قرائت، حفظ، مفاهیم، تدبر و سبک زندگی باهم؛
- رسیدن به اهداف حیطه‌های سه‌گانه؛ یعنی حیطه‌های عاطفی، شناختی و کاربردی در قرائت، حفظ قرآن و سبک زندگی قرآنی و نیز علاقه‌مند شدن به کسب اطلاعات مهم قرآنی؛
- انس با قرآن به‌وسیله قرائت و مفاهیم به‌منظور تدبر قرآنی با هدف رسیدن به سبک زندگی قرآنی (تلخیص براساس تکرار کلمات کلیدی مطالب مذکور اسناد فوق‌الذکر).

در یک کلام، صحیح و روان خواندن آیات به‌همراه یادگیری مفاهیم برخی از آیات به‌منظور تدبر و انس با علاقه با قرآن، برای رسیدن به سبک زندگی قرآنی (حیات طیبه) است.

خلاصه مصاحبه‌ها در خصوص هدف کلی و غایت آموزش مطلوب قرآن کریم دوره ابتدایی

الف. از دیدگاه مؤلفان و کارشناسان حوزه وزارت آموزش و پرورش: آموزش مطلوب، آموزش جامع قرآن کریم است؛ آن‌هم آموزش قرآن ب‌ماهو قرآن؛ به‌نحوی که این آموزش، هم دارای ارتباط افقی منطقی با دروس دیگر پایه و هم دارای ارتباط عمودی با دروس قرآن پایه‌های دیگر باشد.

ب. از دیدگاه اساتید قرآنی دانشگاه فرهنگیان و فعالان آموزش و ترویج قرآنی: آموزش مطلوب، یعنی داشتن معلم شاخص در تدریس و علاقه‌مند، وجود وسایل کمک آموزشی جذاب و متنوع، آموزش جامع قرآن به‌همراه مدیریت سایر فعالیت‌های قرآنی، توجه به همه ابعاد مهمی که مستقیم یا غیرمستقیم در آموزش و توسعه فرهنگ قرآنی نقش دارند (خلاصه تحلیلی مصاحبه‌ها).

ج. از دیدگاه معلمان نمونه قرآن و سرگروه‌های آموزشی درس قرآن ابتدایی شهر قم: آموزش مطلوب قرآن، یعنی اجرای اصول مصوب مهم برنامه درسی قرآن، وجود معلمان مجرب و باانگیزه جهت انس عملی دادن دانش‌آموزان با قرآن، همچنین هماهنگی بین مجموعه‌های قرآنی وزارت آموزش و پرورش.

جمع‌بندی و نتایج مصاحبه‌ها در مورد هدف کلی و غایت آموزش قرآن کریم

براساس کلیدواژه‌هایی که در اغلب مصاحبه‌ها بیان و مکتوب و موجود است، آموزش مطلوب قرآن، آموزش جامع قرآنی است که باعث انس عملی دانش‌آموزان با قرآن شود.

شرایط و ملاحظات مهم جهت رسیدن به آموزش مطلوب (آموزش جامع منتج به انس عملی با قرآن کریم)، براساس جمع‌بندی مصاحبه‌ها، عبارت‌اند از: ۱. وجود معلمان علاقه‌مند و شاخص در تدریس؛ ۲. مدیریت و هماهنگی با سایر فعالیت‌های مصوب آموزشی پرورشی و قرآنی، مخصوصاً در سطح وزارتخانه.

تلفیق مطالب اسناد و مصاحبه‌ها، به‌منظور استخراج هدف کلی و غایت آموزش مطلوب قرآن کریم در دوره ابتدایی

الف. آموزش مطلوب قرآن، صحیح و روان خواندن آیات به‌همراه یادگیری مفاهیم برخی از آیات به‌منظور تدبیر و انس با علاقه با قرآن، برای رسیدن به سبک زندگی قرآنی (حیات طیبه) است.

ب. آموزش مطلوب قرآن، آموزش جامع قرآنی است که باعث انس عملی دانش‌آموزان با قرآن شود. و در یک کلام، هدف آموزش مطلوب قرآن کریم در دوره ابتدایی، آموزش جامع قرآن، یعنی صحیح و روان خوانی آیات قرآن، درک مفاهیم آیات منتخب؛ تدبیر و انس با کلام الهی، به‌منظور رسیدن به سبک زندگی قرآنی، یعنی حیات طیبه است.

عناصر آموزشی مؤثر برای رسیدن به آموزش مطلوب قرآن کریم دوره ابتدایی

در مرحله دوم برای پاسخ‌گویی به پرسش دوم، یعنی به دست آوردن عناصر لازم آموزشی برای رسیدن به غایت مطلوب آموزش قرآن کریم دوره ابتدایی، برخلاف بخش قبلی، یعنی سؤال اول که بیشترین جواب‌ها از اسناد بالادستی به دست آمد، بیشتر پاسخ‌ها از مصاحبه‌ها به‌دست‌آمده‌اند؛ زیرا طبیعی است که در اسناد بالادستی بیشتر به کلیات و اهداف توجه شده باشد و جزئیات را بیشتر باید از کارشناسان ارشد این حوزه جویا شد. به همین منظور، از پانزده نفر از مؤلفان پیشکسوت کتب قرآن ابتدایی - که خود از بهترین معلمان و

مدرسان دانشگاه هستند - و مدرسان و محققان و فعالان کشوری این حوزه، مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمندی (جهت دقت در اهداف بیانی افراد مذکور) انجام گرفت و با استفاده از روش تحلیل محتوا، مقوله‌های ذیل به‌عنوان عناصر اصلی آموزش مطلوب قرآن ابتدایی استخراج شد:

از اسناد: اهداف، محتوا، معلم و شخصیت او، روش‌های تدریس، رسانه‌های آموزشی و رسم‌الخط، نهادهای دیگر، ارزشیابی.

از مصاحبه‌ها: ضرورت و اهداف، محتوا، معلم، رسانه‌های آموزشی، نهادهای دیگر، نظام ارزشیابی، شیوه‌های تدریس مدیریت امور قرآنی جامعه، ارزشیابی پیشرفت تحصیل، وسایل و رسانه‌های آموزشی، قرآن آموز، فضای معنوی، فیزیکی و زمان مناسب. به‌طور کلی عناصر اصلی آموزش مطلوب قرآن ابتدایی عبارت است از: اهداف، محتوا، معلم، نهادهای دیگر، نظام ارزشیابی، شیوه‌های تدریس، مدیریت امور قرآنی جامعه، وسایل و رسانه‌های آموزشی و رسم‌الخط، قرآن آموز، فضای معنوی، فیزیکی و زمان اختصاصی مناسب برای آموزش.

سطح مطلوب عناصر مؤثر بر کیفیت آموزش درس قرآن کریم در دوره ابتدایی

بعد از به دست آمدن عناصر آموزش قرآن - که به‌نوعی تعیین کمّیت و چپستی آموزش استاندارد قرآن است - باید در مورد کیفیت و چگونگی این آموزش، که همان ویژگی‌های عناصر آموزش مطلوب است، اطلاعات کسب کرد. این اطلاعات، هم حاصل بررسی اسناد رسمی، به‌ویژه مبانی آموزش قرآن دوره ابتدایی وزارت آموزش و پرورش است و هم نتیجه مصاحبه‌های نیمه‌بازی است که از کارشناسان ارشد این حوزه انجام شده است. در ابتدا کلیات سطح مطلوب برنامه درسی از دیدگاه منابع مهم مکتوب بیان می‌شود.

ویژگی‌های برنامه درسی در آموزش مطلوب قرآن کریم دوره ابتدایی (اصول حاکم مندرج در کتاب مبانی آموزش قرآن کریم) عبارت‌اند از:

۱. توجه جدی به موضوع «انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن» در تمام موارد، اعم از: تعیین اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی؛
۲. تعیین اهداف درس قرآن براساس اهداف آموزش و پرورش ابتدایی (پایگاه اطلاع‌رسانی وزارت آموزش و پرورش، مصوبه جلسه ۶۴۷ شورای عالی آموزش و پرورش)؛
۳. رعایت کردن جامعیت آموزش قرآن با تأکید بر آموزش روخوانی و روان‌خوانی قرآن؛
۴. لحاظ کردن اهداف مشترک دوره ابتدایی در اهداف درس قرآن و توجه به ارتباط درس قرآن با سایر دروس؛
۵. تأکید بر سهل‌الوصول بودن اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی، با در نظر گرفتن اصول روان‌شناسی یادگیری؛

عمر جذاب و دلپذیر بودن محتوا و روش‌های تدریس، با تأکید بر استفاده از هنر برای دستیابی هرچه بیشتر به پیامدهای عاطفی آموزش؛

۷. تناسب محتوای آموزش با نیازها و علایق و توانایی دانش‌آموزان؛

۸. تأکیدگذاری بیشتر بر مهارت‌های عملی (در قیاس با دانش نظری)، به‌ویژه مهارت‌های سمعی و بصری؛

۹. انعطاف‌پذیری روش‌های تدریس با در نظر گرفتن شرایط مختلف؛

۱۰. تأکید بر الگوگیری در آموزش قرائت قرآن؛

۱۱. مبتنی بودن آموزش روخوانی بر سیر سوادآموزی فارسی و استفاده از رسم‌الخط شبیه به خط فارسی؛

۱۲. کلمات و ترکیبات قرآنی که برای آموزش روخوانی براساس سیر سوادآموزی انتخاب می‌شود، باید حتی‌الامکان در کتاب درسی به‌نحوی ارائه شود که ارتباط آنها با آیات قرآن احساس شود؛

۱۳. اولویت دادن به روش‌های فعال تدریس و کار گروهی دانش‌آموزان؛

۱۴. استفاده از فناوری آموزشی متناسب با قداست و شأن قرآن کریم؛

۱۵. ضرورت آموزش قرآن از زبان معلم پایه (گروه نویسندگان، ۱۳۹۱)؛

۱۶. ارتقای توانایی معلمان با استفاده از شیوه‌های متنوع و مؤثر؛

۱۷. استفاده از زمان و فضای مناسب برای آموزش قرآن؛

۱۸. ضرورت استمرار آموزش قرآن و رعایت تعدد و فاصله جلسات تدریس در طول هفته؛

۱۹. تخصیص مدت زمان آموزش لازم برای دستیابی به اهداف درسی قرآن؛

۲۰. پشتیبانی از برنامه آموزش قرآن و نظارت بر آن به‌منظور تقویت جایگاه این درس در دوره ابتدایی؛

۲۱. وجود ویژگی‌های زیر در شیوه‌های ارزشیابی (همان):

الف) تقویت علاقه دانش‌آموزان به یادگیری؛

ب) توجه به دو اصل «تشویق» و «احساس موفقیت» در فرایند ارزشیابی؛

ج) حفظ و تقویت منزلت و اهمیت درس قرآن در میان سایر دروس؛

د) جهت‌گیری ارزشیابی به علت ارزشیابی توصیفی؛

ه) توجه به اصل تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان؛

و) پرهیز از ایجاد محیط‌های اضطراب‌آور.

۲۲. اشاعه برای آموزش قرآن از راه‌های گوناگون، به‌ویژه بهره‌گیری از اولیای دانش‌آموزان و صداوسیما.

در جدول زیر به ترتیب در ستون سمت راست زیرمقوله‌ها، یعنی جزئیات استخراج‌شده از منابع، در ستون وسط مقوله‌ها، یعنی کلماتی که بیانگر خلاصه جزئیات‌اند، و بالاخره در ستون سمت چپ تم‌ها که همان عناصر یک آموزش مطلوب‌اند، استخراج شدند.

جدول ۳. جزئیات عناصر آموزش مطلوب قرآن ابتدایی بر اساس مطالب اسناد بالادستی و نظرات کارشناسان ارشد

زیر مقوله‌ها	مقوله‌ها	تم‌ها
اهداف	اهداف غایی اهداف کلی اهداف جزئی (شناختی، عاطفی و رفتاری)	آموزش جامع قرآن (صحیح و روان‌خوانی آیات قرآن، درک مفاهیم آیات منتخب، تدبر و انس با کلام الهی) به‌منظور رسیدن به سبک زندگی قرآنی (حیات طیبه)، شخصیت قرآنی پیدا کردن، نزدیک شدن به سبک زندگی معصومین(ع)، هدایت الهی یافتن آشنایی با قرآن، انس و علاقه به قرآن، شنیدن و یادگیری آن، سواد قرآنی به‌دست آوردن آشنایی با قواعد ضروری روخوانی، روخوانی قرآن از روی رسم‌الخط آموزشی به‌صورت شمرده، توانایی خواندن آیات به‌صورت روان و آهنگین، حفظ برخی سوره‌های کوتاه، آشنایی با مفهوم برخی کلمات و آیات و نیز داستان‌های قرآنی، شناسایی و تقویت استعدادها دانش آموزان، تقویت انس و علاقه به قرآن
محتوای آموزشی	اهمیت و ویژگی‌های محتوای آموزشی	توجه به ابزار بودن روخوانی حتی آموزش جامع برای هدایت، تربیت و تدبیر، به‌روز، کاربردی و جامع بودن، منطقی و متناسب با سن بودن، آموزش عمومی به‌جای آموزش تخصصی، دارای انعطاف، پویایی و نشاط، خواندن قرآن، پیام قرآنی، داستان‌های قرآنی، درک معنای ترکیب‌ها و عبارات ساده، ارتباط منطقی با دروس دیگر و دروس قرآن سایر پایه‌ها، محتوای آیات حزب مفصل (حفظ ۵ جزء آخر به‌همراه مفاهیم جزئی درحد فهم) بودن، توجه به تفاوت رسم‌المصحف، رسم‌الاملا و رسم‌الخط آموزشی و استفاده به‌موقع از آنها
روش کلاس‌داری و تدریس	روش کلاس‌داری و شیوه‌های آموزشی	کلاس جذاب و با نشاط باشد و اصول عمومی کلاس‌داری رعایت شود، شیوه تدریس همگانی بوده و با کمک محتوا، فراگیر را به هدف نزدیک کند و حتی‌الامکان طوری باشد که خود یادگیرنده، یاد بگیرد که چطور قرآن را یاد بگیرد و از آن استفاده کند. باید مبانی تدریس هر بخش از محتوا -که در کتاب مبانی تدریس قرآن ابتدایی آموزش و پرورش آمده- رعایت شود.
وسایل آموزشی و کمک‌آموزشی	وسایل آموزش قرآن و وسایل کمکی آموزش قرآن	وسایل آموزشی شامل کتاب درسی (که باید صفحه‌آرایی آن زیبا باشد)، کتاب راهنمای معلم، قرآن کامل، لوحه، نوار و فیلم‌های آموزشی روش تدریس قرآن، و وسایل کمکی آموزشی شامل کتاب‌های کمک‌آموزشی مثل کتب داستان‌های قرآنی، نرم افزارها، مجلات و سایت‌های آموزشی و کتاب راهنمای والدین می‌باشد، صفحه‌آرایی کتاب زیبا باشد
ارزشیابی آموزشی	چرایی ارزشیابی آموزشی چگونگی ارزشیابی آموزشی	ارزشیابی به‌معنای امتحان نبوده و به‌معنای ارزشیابی از برنامه آموزشی یعنی امتحان صحت تنظیم هدف، محتوا و روش تدریس باید باشد، توجه به هدف اصلی و سپس نحوه آموزش جامع در ارزشیابی اصول ارزشیابی درس قرآن مندرج در کتاب مبانی آموزش قرآن ابتدایی
معلم و مربی قرآنی	صلاحیت‌های عمومی معلمان قرآن صلاحیت‌های تخصصی معلمان قرآن	صلاحیت‌های عمومی مندرج در کتاب مبانی آموزش قرآن دوره ابتدایی صلاحیت‌های تخصصی و حرفه‌ای مندرج در کتاب مبانی آموزش قرآن دوره ابتدایی، تربیت حرفه‌ای یافتن معلم، به‌روز بودن، علاقه‌مند ساختن به اعتقاد به قرآن و نیز ایجاد دانش و مهارت ارتباط با قرآن در بین دانش‌آموزان

الگوی مطلوب آموزش رسمی قرآن دوره ابتدایی ایران... ۸۱

قرآن آموز	انگیزه، علاقه و وقت کافی داشتن، آماده بودن امکانات مربوطه	هرچه سن قرآن آموز کمتر باشد، بهتر است، باید دارای علاقه و انگیزه باشد و آموزش‌ها متناسب با او باشد، فرصت کافی برای تمرین خارج از مدرسه را داشته باشد و در این خصوص، به وسایل آموزشی و کمک آموزشی مربوطه، دسترسی داشته باشند.
فضای معنوی و فیزیکی و زمان مناسب	فضای قرآنی مدرسه و فضای فیزیکی و در شان آموزش قرآن	کلاس قرآن باید در زمان و مکان مناسب دانش آموزان تشکیل شود. نیز مجموعه مدرسه با اهداف درس قرآن هماهنگ باشند. زمان اختصاصی به آموزش هم کافی باشد.
خانواده	معتقد، علاقه‌مند و پیگیر بودن آشنایی با وظایف مربوطه در این خصوص	هماهنگی خانواده‌ها با برنامه‌های قرآنی، قدری آتش به‌اختیار بودن در اجرا و عمل، هماهنگ بودن با معلم، توجه شدن به برنامه آموزش قرآن مدرسه، علاقه‌مند، پیگیر و معتقد بودن نسبت به اهمیت آموزش قرآن
نهادهای دیگر و مدیریت قرآنی آنها	نقش نهادهای دیگر همکاری و مدیریت نهادهای به‌روز بودن نهادهای	دستگاه‌های قرآنی باهم هماهنگ باشند، قدری آتش به‌اختیار بودن در عمل و اجرا، تمرکز، داشتن برنامه و عدم موازی کاری، اجرای پشتیبانی‌های لازم و در مرحله بعد هماهنگ بودن امور قرآنی جامعه با آموزش‌های قرآنی عمومی مدارس، توجه مدیران و کارشناسان مربوطه به وظایف محوله در این خصوص، توجه به استانداردهای و نقش دارالقرآن‌ها و فعالیت‌های مکمل قرآنی آموزش و پرورش، استانداردسازی و توجه به نقش قرآنی نهادهای خارج از آموزش و پرورش مثل مساجد و نهادهای مردمی و صداوسیما و نهادهای دولتی

ضریب اهمیت هریک از عناصر یادشده، براساس مستندات موجود و نظرات کارشناسان ارشد این حوزه:

با بررسی دقیق تر اسناد موجود و مصاحبه‌های انجام گرفته، نتایج زیر به‌دست آمد:

جدول ۴. تعداد تاکید هریک از عناصر آموزش قرآن دوره ابتدایی براساس نتایج مصاحبه‌ها

۲۷ بار	شیوه‌های تدریس	۱۸ بار	نهادهای دیگر جامعه و مدیریت آنها
۶ بار	فضای معنوی، فیزیکی و زمان و پشتیبانی مناسب	۲۴ بار	اهداف
۳ بار	فضای قرآنی مدرسه	۴۲ بار	معلم و مربی
۲۱ بار	وسایل کمک آموزشی و رسانه	۴۵ بار	محتوا
۱۵ بار	خانواده	۹ بار	قرآن آموز
		۱۸ بار	نظام ارزشیابی

با بررسی جدول فوق می‌توان این نتیجه را گرفت که مهم‌ترین عناصر آموزش قرآن کریم در دوره ابتدایی، ابتدا، محتوای آموزشی و معلم، سپس اهداف، وسایل کمک آموزشی، شیوه‌های تدریس، نظام ارزشیابی، خانواده و مدیریت قرآنی و نهادهای دیگر جامعه، و در نهایت، خود قرآن آموز، پشتیبانی، و فضای فیزیکی و قرآنی مدرسه است.

جدول ۵. سطوح اهمیتی عناصر آموزش قرآن ابتدایی براساس اسناد اصلی و نظر کارشناسان ارشد این حوزه

عناصر درجه ۱ آموزشی	محتوای آموزشی و معلم
عناصر درجه ۲ آموزشی	اهداف، وسایل کمک آموزشی، شیوه‌های تدریس، نظام ارزشیابی، خانواده، مدیریت و نهادهای دیگر جامعه
عناصر درجه ۳ آموزشی	خود قرآن‌آموز، پشتیبانی و فضای فیزیکی و قرآنی مدرسه

در مرحله بعد تحقیق، بررسی شد که هریک از عناصر فوق باید دارای چه ویژگی‌هایی باشند تا بتوانند در فرایند آموزش قرآن دوره ابتدایی مفید فایده باشند؛ که کیفیت این عناصر، از اسناد و بیشتر، از مصاحبه‌ها استخراج شد که غالب این ویژگی‌ها به صورت خلاصه وار ذیلاً آمده است.

عناصر الگوی آموزش مطلوب قرآن دوره ابتدایی و ویژگی‌های آنها (عناصر و جزئیات عناصر آموزشی)

۱. اهداف

الف) اهداف غائی: آموزش جامع قرآن (صحیح و روان خوانی آیات قرآن، درک مفاهیم آیات منتخب، تدبیر و انس با کلام الهی) به منظور رسیدن به سبک زندگی قرآنی (حیات طیبه)؛ به دست آوردن شخصیت قرآنی؛ نزدیک شدن به سبک زندگی معصومان علیهم‌السلام؛ و به دست آوردن هدایت الهی؛

ب) اهداف کلی: به دست آوردن سواد قرآنی؛ آشنا شدن با قرآن؛ علاقه‌مند شدن و انس با قرآن؛ شنیدن و یادگیری آن؛ و شناسایی و تقویت استعداد های قرآنی کودکان؛

ج) اهداف جزئی: یادگیری قواعد ضروری روخوانی؛ روخوانی کردن قرآن از روی رسم الخط آموزشی به صورت شمرده؛ قدرت خواندن آیات به صورت روان و آهنگین؛ حفظ کردن برخی سوره‌های کوتاه؛ آشنا شدن با مفهوم برخی کلمات و آیات و نیز داستان‌های قرآنی؛ و تقویت انس و علاقه به قرآن.

۲. محتوای آموزشی

توجه به ابزار بودن روخوانی، حتی آموزش جامع، برای هدایت (یعنی در عین اهمیت دادن به روخوانی کلمات قرآن، بدانیم ابزاری برای اهداف بالاتر است)؛ توجه به اصل تربیت؛ توجه به تدبیر؛ به روز، کاربردی و جامع بودن؛ منطقی و متناسب با سن کودکان بودن؛ آموزش عمومی به جای آموزش تخصصی؛ داشتن انعطاف، پویایی و نشاط؛ خواندن قرآن، پیام قرآنی و داستان‌های قرآنی؛ درک معنای ترکیب‌ها و عبارات ساده؛ ارتباط منطقی با دروس دیگر و دروس قرآن سایر پایه‌ها؛ حفظ و درک مفاهیم جزئی در حد فهم پنج جزء آخر (حزب مفصل)؛ و توجه به تفاوت رسم‌المصحف، رسم‌الاملا و رسم‌الخط آموزشی و استفاده بموقع از آنها.

۳. روش کلاس‌داری و تدریس

باشناخت و جذاب بودن کلاس؛ رعایت شدن اصول عمومی کلاس‌داری؛ همگانی بودن شیوه تدریس؛ با کمک محتوا نزدیک کردن فراگیر به هدف؛ شیوه تدریس حتی‌الامکان طوری باشد که خود یادگیرنده یاد بگیرد که چگونه قرآن

را یاد بگیرد و از آن استفاده کند؛ رعایت شدن مبانی تدریس هر بخش از محتوا (که در کتاب مبانی تدریس قرآن ابتدایی آموزش و پرورش آمده است).

۴. وسایل آموزشی و کمک آموزشی

آماده بودن وسایل آموزشی، شامل کتاب درسی، کتاب راهنمای معلم، قرآن کامل، لوحه، نوار و فیلم‌های آموزشی روش تدریس قرآن، مهیا بودن وسایل کمک آموزشی، شامل کتاب‌های کمک آموزشی، مثل کتب داستان‌های قرآنی، نرم‌افزارها، مجلات و سایت‌های آموزشی و کتاب راهنمای والدین و زیبا بودن صفحه‌آرایی کتاب.

۵. ارزشیابی آموزشی

ارزشیابی به معنای امتحان نبودن و به معنای ارزشیابی از برنامه آموزشی، یعنی امتحان صحت تنظیم هدف، محتوا و روش تدریس بودن؛ توجه به هدف اصلی و سپس نحوه آموزش جامع در ارزشیابی؛ رعایت شدن اصول ارزشیابی درس قرآن مندرج در کتاب **مبانی و روش آموزش قرآن** (مثل مستمر و تدریجی بودن ارزشیابی، توجه به تفاوت‌های فردی، دادن فرصت برای جبران و...).

۶. معلم و مربی قرآنی

دارا بودن صلاحیت‌های عمومی مندرج در کتاب **مبانی و روش آموزش قرآن دوره تحصیلی ابتدایی** (مثل آشنا بودن با کلیات روان‌شناسی تربیتی، روان‌خوانی قرآن، صبور بودن و...)؛ دارا بودن صلاحیت‌های تخصصی و حرفه‌ای مندرج در کتاب **مبانی و روش آموزش قرآن دوره تحصیلی ابتدایی**؛ مثل: علاقه‌مند بودن به آموزش قرآن؛ باور داشتن ضرورت و امکان آموزش قرآن؛ علاقه‌مند به تلاوت زیبا و آهنگین قرآن و...؛ حرفه‌ای تربیت شدن معلم؛ به‌روز بودن معلم؛ علاقه‌مند ساختن دانش‌آموزان به اعتقاد به قرآن؛ ایجاد ارتقای دانش قرآنی در قرآن‌آموزان؛ و به‌وجود آوردن مهارت ارتباط با قرآن در مخاطبان.

۷. قرآن‌آموز

امکان یادگیری بهتر در سن کمتر؛ علاقه و انگیزه داشتن؛ متناسب بودن آموزش‌ها نسبت به قرآن‌آموز؛ فرصت کافی برای تمرین خارج از مدرسه داشتن؛ به وسایل آموزشی و کمک آموزشی مربوطه دسترسی داشتن.

۸. فضای معنوی و فیزیکی

تشکیل کلاس قرآن در زمان و مکان مناسب دانش‌آموزان؛ هماهنگ بودن مجموعه مدرسه با اهداف درس قرآن؛ کافی بودن زمان اختصاصی برای آموزش درس قرآن.

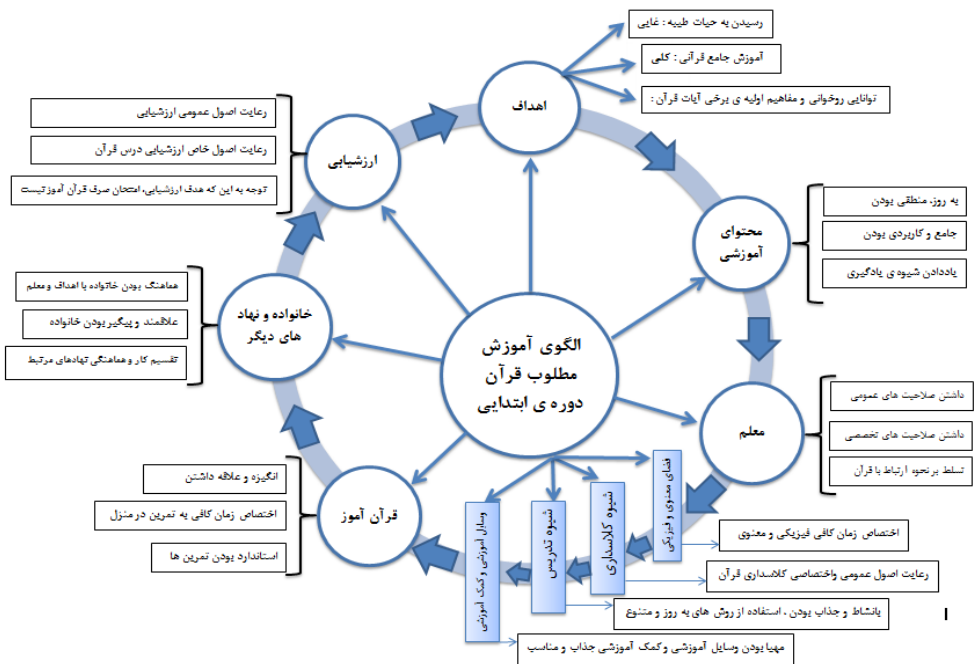
۹. خانواده

هماهنگ بودن خانواده‌ها با آموزش و برنامه‌های قرآنی؛ قدری آتش‌به‌اختیار بودن در اجرا و عمل؛ هماهنگ بودن با معلم؛ توجهی بودن نسبت به برنامه آموزش قرآن مدرسه؛ علاقه‌مند، پیگیر و معتقد بودن نسبت به اهمیت آموزش قرآن.

۱۰. نهادهای دیگر و مدیریت آنها

هماهنگ بودن دستگاه‌های قرآنی؛ قدری آتش‌به‌اختیار بودن در عمل و اجرا ضمن تمرکز؛ نداشتن موازی کاری؛ داشتن پشتیبانی‌های لازم در امر آموزش؛ هماهنگ بودن امور قرآنی جامعه با آموزش‌های قرآنی عمومی مدارس؛ توجه مدیران و کارشناسان مربوطه به وظایف محوله در این خصوص؛ توجه داشتن به فعالیت‌های مکمل قرآنی آموزش و پرورش (دارالقرآن‌ها، مسابقات و...) و استانداردسازی آنها؛ توجه داشتن به به نقش قرآنی نهادهای خارج از آموزش و پرورش، مثل مساجد، نهادهای مردمی، صداوسیما و نهادهای دولتی.

در نهایت پس از تعیین وضعیت فعلی آموزش قرآن دوره ابتدایی و اخذ نقاط قوت آن و نیز استخراج عناصر و ویژگی‌های آنها از اسناد بالادستی، الگوی مطلوب آموزش رسمی قرآن کریم دوره ابتدایی، به شکل و شرح ذیل ارائه می‌شود:

ضمناً با توجه به آمارهای توصیفی به‌دست‌آمده از پرسش‌نامه‌ها، اعتبار تمام عناصر به‌دست‌آمده در آموزش قرآن دوره ابتدایی (کمیت آموزش قرآن دوره ابتدایی)، همچنین غالب ویژگی‌های عناصر الگوی ارائه‌شده (کیفیت آموزش قرآن دوره ابتدایی) و اعتبار الگوی آموزشی ارائه‌شده توسط، ده تن از کارشناسان ارشد این حوزه و به‌وسیله پرسش‌نامه، تأیید شد.

نتیجه گیری

به دلیل اهمیت کلام الهی، مخصوصاً به دلیل اعتقاد به اینکه قرآن کتاب مطمئن هدایتگر و انسان ساز و نشان دهنده سبک زندگی سعادت بخش دنیا و آخرت است و این نکته بارها و بارها قولاً و عملاً مورد تأیید پیشوایان معصوم علیهم السلام قرار گرفته است، بسیاری از مسلمانان سعی در نزدیک شدن و انس با آن دارند و آموزش آن یکی از مهم ترین راه های یاد دادن، انس و تبلیغ آن است. تجربیات سال های متمادی مسلمانان در این خصوص و اهمیت داشتن این آموزش، باعث شکل گیری مکاتب و نحله های مختلف در این خصوص، یعنی آموزش قرآن در اقصی نقاط جهان شده است. در کشور ما ایران هم تلاش های فراوانی در این خصوص شده است؛ مخصوصاً بعد از انقلاب شکوهمند اسلامی - که خود منشعب از تعالیم قرآنی است - فعالیت ها کم و کیفاً افزایش چشمگیری داشته است؛ اما از نگاه کارشناسان حوزوی و دانشگاهی و فرهیختگان این حوزه، این فعالیت ها هنوز، هم از لحاظ کیفی و هم از لحاظ کمی، قابل قبول نیستند؛ زیرا هم واقعاً از مدینه فاضله ای که قرآن کریم ترسیم کرده است، فاصله زیادی داریم و هم قول و فعل بسیاری دال بر این است که استفاده و انس با قرآن حد دارد و اعتقادی بر پیشرفت در این زمینه ندارند. در پایان تأکید بر این نکته بسیار ضروری است که اولاً در اقصی نقاط کشور هستند معلمان متعهد و باتجربه ای که حتی ممکن است کیفیت آموزش قرآن آنها از یافته های این تحقیق هم فراتر باشد. ثانیاً یافته های این تحقیق، مخصوصاً راهکارهای پیشنهادی آن، وقتی به منصفه ظهور می رسند که کیفیت کامل (استانداردهای کیفی آن)، کاملاً لحاظ و عملیاتی شوند؛ وگرنه صرف دادن طرح کامل بدون ضمانت اجرایی کامل کیفی آن، ما را به مطلوب نخواهد رساند.

برای رسیدن به ایدئال های مطرح شده، هم باید غایت و هدف نزول قرآن توسط بالاترین رده های فرهنگی کشور، مثل مجمع عظام تقلید، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی آموزش و پرورش و بقیه مراکز مهم تأثیرگذار، استخراج و مکرراً و به طرق مختلف و با تبلیغات مناسب این غایت، مخصوصاً توسط معلمان قرآنی آموزش عمومی و رسمی ابتدایی، برای کودکان مطرح و بازگو شوند؛ و هم برنامه درسی براساس این غایت و هدف کلی تنظیم و اجرا گردد؛ و هم نسبت به اجرای مطلوب و کیفی آن، پشتیبانی ها و بسیج سازمان های مختلف قرآنی و فرهنگی با برنامه ریزی و نظارت کافی انجام پذیرد. هدف اصلی در این تحقیق نیز کمک کوچک به انجام این رسالت مهم است. آموزش جامع قرآنی راهی است برای رسیدن به زندگی جامع و کامل قرآنی، نه تنها برای دانش آموزان دوره ابتدایی، بلکه همه انسان هایی که به دنبال زندگی سعادت مند دنیا و آخرتی هستند. به امید آن روز که ان شاء الله روز ظهور امام زمان عجل الله فرجه نیز خواهد بود.

منابع

- انوشه‌پور، ۱۳۸۱، *آموزش قرآن ابتدایی*، تهران، مرکز تحقیقات وزارت آموزش و پرورش.
بیانات رهبر معظم انقلاب، در: khmenei.ir.
- پایگاه اطلاع‌رسانی شورای عالی انقلاب فرهنگی، تهران، مصوبات توسعه فرهنگ قرآنی کشور، ۱۳۸۸، scc.ir.
- پایگاه اطلاع‌رسانی وزارت آموزش و پرورش، مصوبه جلسه ۶۴۷ شورای عالی آموزش و پرورش، www.medu.ir.
- چشم‌انداز برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران*، ۱۳۹۱، تهران، شورای عالی آموزش و پرورش.
- دولتی، کریم، ۱۳۹۸، سخنرانی، قم: نشست علمی گروه علوم و فنون قرائات جامعه المصطفی العالمیه.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*، ۱۳۹۱، تهران، شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۲/۱۰، در: khmenei.ir.
- عمید، حسن، ۱۳۸۸، *فرهنگ عمید*، تهران، دانشگاه تهران.
- گروه نویسندگان، ۱۳۹۱، *مبانی و روش آموزش قرآن در دوره ابتدایی*، تهران، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش.
- نباتی، رضا، ۱۳۸۷، *سیر آموزش قرآن در دوره تحصیلی ابتدایی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.